

-политичких снага. Начин одлучивања у Савезној скупштини још више, пак, доприноси умањеном њеном значају. Право вета, које има свака република и покрајина, чине скупштину потпуно нефункционалним телом. Наде да до неспоразума неће доћи, посебно због утицаја Савеза комуниста, лишене су основа. Наиме, само предвиђање конфедеративног механизма одлучивања у амандману ХХХИ сведочи о нејединству у Савезу комуниста и његовој регионалној оријентацији. С друге стране, изгледају неоснована и очекивања да ће Председништво СФРЈ бити ефикасан фактор усаглашавања супротстављених републичких и покрајинских интереса. Напротив, треба стрепети да оно само не постане фактор политичке нестабилности. Оваква бојазан је последица везаности и одговорности чланова Председништва СФРЈ републикама и покрајинама, односно врхунским органима у њима, а не народима Југославије. Чињеница да Нацрт уставних амандмана ћути о одговорности Председништва СФРЈ, не даје право да се сумња у горњи закључак; јер, начин избора Председништва СФРЈ и одлучивања у њему, уклања сваку недоумицу. Пошто, сходно амандману ХХХV, Председништво одлучује једногласно о питањима за која је Уставом утврђено да је потребна сагласност свих република односно аутономних покрајина, а у његов састав обавезно улазе председници републичких и покрајинских скупштина, из Нацрта имплиците произлази одговорност Председништва републикама и покрајинама. Уостаом, друго није ни могуће у савезу држава, у коме практично и не постоји орган коме би Председништво СФРЈ могло одговарати. Стога, била би без сваке реалне вредности одредба у Нацрту да Председништво одговара Савезној скупштини, јер она не би могла ту одговорност и остваривати; посебно кад се има у виду да изгледа јавност не може бити обележје у раду Председништва СФРЈ.

Указујући на већ испољене недостатке политичког система у пракси, као и на слабости решења предложених у Нацрту уставних амандмана, мора се констатовати да је, ипак, највећа невоља у томе што не постоји јасна концепција друштвено-економског, политичког и културног развоја земље. Нацрт уставних амандмана то упечатљиво показује мешањем дивергентних елемената федерализма, полуфедерализма, конфедерализма, централизма, децентрализма и самоуправљања. Истина, не може постојати апсолутно чист политички систем, али сваки систем мора имати своју унутрашњу логику. Стога, по мом мишљењу, мора се јасно одредити или за Савез државе или за савезну државу и из тога извући све потребне конвенције. Увек се, пак, мора имати на уму да је заједничка држава у интересу свих југословенских народа.

Др Мирослав Печујлић: ЗА ЈЕДИНСТВО РАВНОПРАВНИХ

1. Друштвени ток је стигао до тачке од које су *могући битно различити правци кретања друштва*. Ово је време великог избора, друштвеног и личног, а не епизодних корака. Амандмани су слика укупних прилика, у њима су садржане све основне тенденције. Исход ће зависити од

ангажовања или неангажовања главних социјалистичких снага, од правца у коме оне усмере своју енергију. Зато је крајње важно што потпуније сазнање о главним моментима ситуације, ранг листи проблема, о најдубљим узроцима који су управљали збивањима, о путу на коме се може наћи решење и социјалним снагама које то могу извести. То је истовремено и начин да се ангажујемо за ону тенденцију у амандманима која има рационални смисао, која представља наставак аутентичне оријентације овога друштва; реч је о томе да се та страна појача.

Није одржива, ненаучна је теза да уставне реформе немају никакве везе са дубљим променама у крилу друштва. У стварности су се збиле две околности. Прво, неки темељни видови наше социјалне организације, као резултат веома противречне еволуције, поново су стављени на дневни ред — од облика економског живота, форми самоуправљања које не одговарају степену развијеније индустријске цивилизације, до реконструкције националних односа. Друго, услед далекосежних померања у распореду социјалних снага, стварања нових центара моћи, ствари које су дошле на дневни ред добиле су, међутим, *крајње ексцесиван историјски облик у коме је садржано пуно ризика*, који задира у саме темеље заједнице.

2. Размотримо националне односе који су наткрилили све остало. Зашто су *морали доћи на дневни ред*, а зашто у оваквом ексцесивном виду, пуном национализма? Не верујем да је тачна теза коју је истакао Михајло Бурић — да национално питање нема битне важности. Ово становиште он је оспорио целином властитог излагања, говорећи о националном идентитету, интеграцији српске нације као судбоносном питању. Међутим, и са научног становишта то је тешко одрживо. У току су велики светски процеси уједињавања производних снага, науке. Али, национална аутономија представља нужан оквир. Без њега интеграција неће значити узајамно обогаћивање, умножавање вредности, већ ће водити њиховом потирању, обезличавању, губљењу самосвојности. Главни светски ваљци данас су наднационални, супранационални, и за нас је то егзистенцијално питање.

Али да овај проблем пренесемо на наше гле, што је важније. Дужни смо да непристрасно испитамо сурову лекцију чињеница, да извучемо искуства из стварног животног тока: где је темељ демократске Југославије, које су претпоставке нашег јединства, где леже опасности, силе дезинтеграције? Само она револуционарна формула која је била спој и националног и социјалног ослобођења, превадавања оба вида доминације, довела је до обнове Југославије, која је била могућа само на новим социјалним и националним темељима. До те нове формуле није могла да дође владајућа класа, јер се кретала у оквирима централистичке буржоаске државе — која је била инструмент и класне владавине и националне неправедности. Никакви споразуми у тим оквирима нису могли дати трајна и стабилна решења. Самоуправљање је наследило почетну формулу револуционарног етатизма и дало је још дубљу подлогу и једној и другој страни народног живота — и националној и социјалној. То је више него вредело стварати.

Међутим, у новом историјском издању показује се поново гвоздени закон о могућностима, претпоставкама стварне и демократске интеграције

југословенске заједнице. Она се не може одржавати првенствено на јакој централистичкој, административној, држави и нагодби осамостаљених управљачких групација. На тој страни не треба тражити излаз. (Узгред, када се истиче да се не може одржавати на државно централистичкој основи, тада се не ради само о великосрпском хегемонизму, који је наравно пун опасности, јер је везан за најбројнију нацију, већ и тежњи за доминацијом на другим странама. Уосталом оне су видљиве. Ради се, дакле, о отпору свим централистичким манипулацијама).

Демократска Југославија може бити заснована — не на јакој држави (иако је она обавила део послова свог времена) већ на јаком, на развијеном самоуправљању и пуној равноправности нација. Та тежња се у једном облику пробија и кроз уставне реформе.

3. Али, *на сцени није само ова тенденција коју сматрам аутентичном*. Напротив, на делу су и две друге струје. Једна јединство Југославије види искључиво у строго централистичкој држави где су републике само провинције. Друга опасна крајност изразила се као *сепаратизам* који сматра да се самосвојан може бити ако се живи одсечен од других, који различите делове друштва претвара у исто толико друштава за себе. Друштвену заједницу, федерацију, сепаратизам види искључиво као инструмент за задовољавање свог ужег интереса, а остаје слеп према ономе што је заједничко.

Социјални корени ових разједињавајућих сила су вишеструки — поменимо само огромне разлике у степену развијености, које чине да је Југославија свет у малом, али ја бих издвојио само два тока који су текли као спојени судови, и то иза наших леђа. Сламање централизоване државне својине и управљања, скок на тло модернијег развоја, није, међутим, довео до знатнијег присвајања вишка рада од стране произвођача. Дошло је до сељења моћи, настајали су нови облици отуђивања. Управљање вишком рада концентрише се у руке политичких, индустријских, финансијских и управљачких групација, реорганизованих и осамостаљених од произвођачке базе. То је спрега државног управљања и економског монопола, власти и новца, али сада у *регионалним*, особито у републичким оквирима. То је нека врста групно-својинских облика, парцелисаних и у сукобу. Владанье у име нације — то је нова врста легитимитета за нове људе моћи; бивши централисти претварају се у партикуларисте, померају се за центрима власти.

Друга страна истог процеса је слабљење самоуправљања. Оно је остало да вегетира у ембрионалним облицима који су неподобни за модерну технологију. Самоуправљање је остало затворено у оквиру уских фабричких зидова, није постало доминантан економски однос, нова социјална основа интеграције друштва. Пошто није остварена преминација тог историјског блока: радника и организованог знања, јак печат целом току даје ова „игра“ између снага бирократског сепаратизма (партикуларизма) и централизма.

Томе треба додати и *малограђански национализам* који је почео да кључа, да мобилише своју војску, који је понео стотине малих буктиња којима расприрује националистичке страсти. Најзад, ту су и многи психо-

лошки комплекси и ирационална колективна стања која имају осетну тежину.

4. *Уставни амандмани* као неки хибрид садрже у себи различите тенденције, у њима су очуване све главне социјалне тенденције које су на сцени. У њима је садржан значајан циљ да се Југославија заснива на пуној националној равноправности, на јединству равноправних. Али присутни су и елементи који омогућавају формирање јако затворених националних економија и државних минијатура, итд. Те противречности су видљиве у свим главним питањима, од карактера заједнице, преко главног економског односа до политичког система, начина одлучивања итд. *Одржавање тих противречних тенденција* је, по мом схватању, *један од главних проблема уставне реформе, односно амандмана.*

Други, темељни проблем је што недостаје једна шири социјална основа (уставно-правно изражена) без које није могуће потпуније решење коме се тежи. *Овај циљ — и већи самосталност и јединство — није могуће постићи искључиво на тлу државности, на бази расподеле државних овлашћења између република и федерације. Најдубљи темељ за овакву демократску заједницу може да буде самоуправна интеграција друштва, у којој произвођачи управљају резултатима свога рада, у којој преузимају низ економских функција. Или, друкчије речено, то су хиљаде нити које нас повезују тамо где је срце друштва: у заједници рада, производње. Ја нећу анализирати те противречне тенденције, као ни недостатак ове димензије, само ћу то илустровати са два примера из области економских односа и политичког живота.*

Ако се *економски живот* гради на снази државе (подржављењу свега) или на економском монополу, ако економијом владају уске управљачке групације (спрега економских и политичких врхова), тада ће наступати ланац неповољних последица. То су ривалски сукоби капитала од којих сваки пма своју централу, и који изазивају и затварање, као начин заштите од монопола. А затим, такав развој путем аутаркије у доба гигантски развијених производних снага, брзо би ударао у плафон, и економски слабији пре или касније био би бачен на колена. У условима затварања, партиципације, долазило би и до смањивања производних могућности, успоравања раста, заостајања, некоришћења предности заједничког друштвеног живота и богатства — јер је оквир производње умањен. То би отежавало и решавање горућих социјалних проблема, животног стандарда, па према томе и заостравање социјалних сукоба.

Због тога, дугорочније, трајно, заснивање јединственог тржишта, органских веза, равноправности, није могуће без јаке организације удружених произвођача који преузимају низ економских функција у своје руке. Јер, они и поред свих супротности у властитим редовима, лакше налазе заједнички језик. Они траже самосталност да би располагали производом свога рада, али теже и повезаности без које нема унапређења модерне производње. Стога захтев за јединственим тржиштем, за рационалним политичким одлучивањем треба повезати са борбом за праву социјалну садржину економских односа, са питањем: ко влада тржиштем, у чијем је оно интересу. Јединствено тржиште не трпи блокаде, зато у регулацију економских функција треба да учествују и они који на својим плећима

носе те делатности, снаге рада и знања. Врата која воде на тај пут треба широко отворити. Битна је борба целине нашег покрета против монопола, а за економску равноправност, за сувереност произвођача у свим деловима интегрисаних целина.

Исте противречности су видљиве и у *политичком систему*. Уколико се убрзано не формира развијенија социјална основица, снажнији произвођачки темељ демократског политичког живота, долазиће до низа неповољних последица. Без таквог темеља долазиће до сужавања демократске основице политичког одлучивања, до заробљавања демократије у уским структурама. Те могућности се могу изразити на различите начине, али и као ограничавање скупштинске владавине. Скупштине не би биле место доношења најважнијих одлука, у првом реду не због формирања Председништва, већ стога што би се велика овлашћења нашао искључиво у рукама републичког врха који би морао да има контролу над свим видовима политичког живота. И она руководства која су данас демократска сутра ће бити принуђена на многе кораке које не желе да чине, да би представљала јаке партнере. Уколико не постоји директна веза између широке непосредне демократије и политичког представништва, тада се формирају репрезентације које су мало способне за усаглашавање интереса. Демократски живот тада се развија у облику вето-група које су способне више за међусобну блокаду него што имају моћ решавања. Централно питање је, дакле, основице демократизма, услова под којима је политички систем снага уједињавања, а не извор усјаних конфликта. Ја ћу се на крају вратити на овај проблем — стварање развијенијег *произвођачког темеља демократије, начина како да се повећа утицај радника, интелигенције и омладине на јавне послове*.

5. Кључно питање које се сада намеће је питање стратегије, *како развити самоуправну интеграцију, ту другу „политику“*, која је остала неразвијена и у стварности и уставној реформи, а која једино може да буде најдубљи социјални темељ демократске заједнице. То се не може постићи атаком на самосталност, не само због тога што би се тиме појачала сепаратистичка реакција, већ и из дубоко принципијелних разлога. Тежње народа, народности, за дубљом равноправношћу, за већим ступњем самосталности део су демократског социјалистичког курса. Србија је такође изградила ту оријентацију узимања својих ствари у властите руке, *већег самостаљења, али и уједињавања* које се неће вршити само посредством јаке централистичке државе. Наш циљ нису самосталне државе, нити строго централистичка творевина, већ органски југословенски оквир. Тежња Србије за таквим југословенским оквиром, то треба разумети, није израз хегемонизма и када постоји јака идентификација са федерацијом. Модерној, самоуправној демократској Србији је то потребно већ и због њеног социјалног и демократског бића, као и просте чињенице да значајан део Срба живи у другим републикама. Као што и ми морамо добро да разумемо дубоке и многоструке потребе других народа за пуном равноправношћу, самосталношћу у оквиру југословенске целине. Наша концепција и руке морају да буду потпуно чисте: само у пуној равноправности и јединству равноправних лежи темељ јаке Југославије. Исто онако као

што је самоуправна Југославија једини темељ националне аутономије, независности сваког њеног народа.

Због свега тога пред нама се налази само једна права, дугорочна, алтернатива — убрзано формирање модерне самоуправне интеграције — како унутар република тако и међусобно — као темеља демократске Југославије. У одсуству тог програма и акције силно ће јачати у суштини националистички програми, великосрпска или великохрватска алтернатива, сепаратистичке снаге и програми. И то упркос чињеници што су то кратковиди програми, што је то пут на коме нема решења југословенског питања, што то води у братоубилачке сукобе, јер такве су законитости ирационалних националистичких колективних понашања групно-својинског монопола.

Потпуно сам, међутим, свестан да је и сам појам „самоуправна интеграција“ увелико девалвиран. Стиче се утисак да то бледи, испарава, да постаје фраза, а да су ближе при руци „прави“ и „реални“ инструменти и програми — један је и овде изражен. Но, на тај начин ми подлежемо опасној атмосфери, сечемо грану на којој седимо. Управо због тога сам био слободан да на седници Председништва изнесем један конкретан предлог о могућем виду самоуправне интеграције друштва чијем формирању би требало одмах прићи. Реч је о формирању произвођачког темеља политичке демократије, о томе да све друштвено-политичке заједнице буду једнако израз и државности и удруженог рада, да скупштине извиру из мреже самоуправних делегација, да произвођачи буду непосредно представљени у главним политичким одлукама, да се измени садашње стање потпуне надмоћи уских политичких репрезентација. Ако би се скупштине општина заснивале на делегацијама из радних организација и месних (интересних) заједница, то би био корак напред у том правцу да политичка демократија има темељ у фабрикама и научно-културним институцијама. Републичке и савезна скупштина би морале имати већа удруженог рада која би на одлучујући начин учествовала у решавању свих главних економских питања. Поред тога неопходан је и корак којим би се формирала широка ванскупштинска база, која би била израз самоуправне интеграције. Реч је о мрежи самоуправних представничких тела за поједине области друштвеног рада, или поједине функције (као што су на пример координација информација, кретање радне снаге, акумулација итд.). Ова тела би представљала снажан ослонац одлучивању у скупштинама. Све то, као и низ других корака, значило би дубље повезивање политичких одлука и утицаја произвођача, организованог знања. Можда изгледа да је ова организација ризична и компликована. Но не видим да је она компликованија од оне коју сада изграђујемо.

Модерно, високоразвијено самоуправљање, органске везе, то је права формула за Југославију, за њен национални распоред, демократизам и слободу. Ја не видим другу, истинску, алтернативу. То је пут који је дуг и тежак, то је задатак већи од једне или више генерација. Али он се не може мимсићи. Додуше, тај пут би могао да буде и веома убрзан — више него што нам то тренутно изгледа. Јер радничка класа је у неповољном положају и незадовољна, и под условом једне јасне самоуправне програмске оријентације могла би та питања поставити са много већом тежином.

6. Само још неколико речи о интелигенцији, интелектуалцима. Имам утисак да је држање интелигенције, особито у Загребу и Београду, једна од главних идеолошких компоненти ситуације, фактор који осетно опредељује духовни живот. У ком правцу ћемо усмерити наше способности и знање, коју тенденцију ће наш тег појачати, то није од малог значаја. Од судбинске је важности да наша снага не пада на страну национализма, да им не даје допунску тежину. Данас је лако и угодно бити националиста, за то није потребна особита храброст, нити интелектуални формат. Напротив, конформисти, духовни пигмеји, преко ноћи постају звезде на националистичком небу. Ако су привредни и политички фактори више заробљени непосредним интересима, на страни интелигенције је могућа већа еманципација критичке свести. Због тога концепције које траже *равнотежу национализма*, које хране национализам и када је на другој страни букнуо, не учвршћују Југославију. За нас је стога веома важан *смиао осуде национализма* у овој атмосфери нарушеног поверења. Да ли је то принципијелна осуда или оправдање да би се служило истим средствима, развио властити националистички програм? И када би се збијало оно што је крајње лоше, јачала тенденција ка самосталним државама, ми никако не смемо да увећавамо ту могућност. Дубоко сам убеђен у могућност да учвршћујемо Југославију помоћу властитог самоуправног дела које смо започели. За напредак нема ни друге алтернативе, ни других снага.

Треба свим бићем да тежимо да не падамо у замке национализма, да не бисмо дисквалификовали себе као интелектуалце. Многе умне главе ће од будућих генерација бити оштрије суђене него што нам то данас изгледа. Не дозволимо да нас упропашћују националистичке страсти и незнање.

Др Војислав Бакић: ЗАКОНОДАВСТВО КАО СРЕДСТВО ПОВЕЗИВАЊА

Објављени уставни амандмани нису коначно обликовани. Иако је њихова суштина, њихово језгро, иначе плод једног политичког договора, може се рећи већ политички прихваћено решење, низ питања чекају да на њих буде одговорено. Они могу бити критиковани, посебно кад се тиче појединих решења и то се и чини. Многи посматрају овакву уставну реформу песимистички, закључујући да она прети и нежељеним последицама. Указује се низ решења у уставним амандманима која воде даљем раздвајању наших република. На та и таква решења најчешће се и указује. Међутим, мени се чини да има места, шта више и да је неопходно, да говоримо о начинима и о средствима која су изражена у новим амандманима и која ће давати основу за даља приближавања и чак за интеграционе процесе.

Један наш познати предратни државно-правни писац је, говорећи о могућности федерализма у нас у то време (непосредно после Првог светског рата), истакао да тих услова нема, јер нема оних чинилаца без којих се не може замислити постојање једне савезне државе. Као један од њих,